Renskötselrätten — ett fastighetsrättsligt bekymmer

Av f.d. justitierådet Bertil Bengtsson

I artikeln behandlas vissa oklara och delvis omdiskuterade frågor om renskötselrättens fastighetsrättsliga ställning, något som bland annat kan få betydelse vid en eventuell översyn av reglerna i rennäringslagen (1971:437).

1 Inledning

Ett säreget och svårbehandlat inslag i svensk fastighetsrätt är samernas renskötselrätt. Den ligger utanför den ordinära fastighetsrättsliga lagstiftningen och regleras huvudsakligen i rennäringslagen; (RNL). Ingenting sägs om denna rättighet i jordabalken (JB) eller fastighetsbildningslagen (1970:988; FBL), och i expropriationslagen (1972:719; ExprL) finns ett uttryckligt undantag för renskötselrätten — den räknas inte som särskild rätt enligt lagen (1 kap. 2 st.). Inte heller RNL innehåller någon fullständig reglering av dessa frågor, och de bestämmelser som finns är delvis ganska svårtolkade. Litteraturen på området är begränsad.[1] Ändå gäller det fastighetsrättsliga regler av betydelse för nästan halva Sverige. — Av intresse är emellertid en del uttalanden av HD i den s.k. skattefjällsdomen (NJA 1981 s. 1), där vissa samebyar förde talan mot staten om bättre rätt till fjällområden i nordligaste Jämtland.

På detta vis ligger den samiska fastighetsrätten helt vid sidan av den centrala fastighetsrättsliga lagstiftningen, och så har det varit från begynnelsen. Det är anmärkningsvärt att lagstiftaren inte gjort något försök att — åtminstone i någon mån — samordna de båda rättssystemen.[2] Direktiven till den numera avvecklade Renmarkskommittén, som sysslat bl.a. med dessa frågor, innehåller inget om någon sådan samordning, och den hann under sin treåriga verksamhet aldrig ta itu med dem på allvar, eftersom man först måste behandla vissa särskilt kontroversiella förhållanden — framför allt frågan om rätten att upplåta jakt- och fiskerätt. Det lär dröja innan lagstiftning ånyo blir aktuell på området, även om det varit tal om ett tillsätta en ny utredning.

[1] Se dock Christina Allard, Two Sides of the Coin – Rights and Duties: the Interface between Environmental Law and Saami Law Based on a Comparison with Aoteoaroa/New Zealand and Canada (2006), särskilt avsnitt 7.

[2] Lagstiftningen om fastighetsregister innehåller visserligen en möjlighet att anteckna att renskötselrätt gäller på fastigheten, se avsnitt 5 nedan; men lagregler saknas både om vad som i så fall skulle antecknas och vad en anteckning betyder för rättsläget.

Det kan i alla händelser vara skäl att se närmare på det nuvarande rättsläget.[3] Dessutom ska några synpunkter framföras angående tänkbar lagstiftning på området. Man får här räkna med en ändrad inställning på regeringshåll efter regeringsskiftet 2022: Tidigare har samernas ställning som urfolk och minoritet vägt tungt vid lagstiftning på området, men nu betonas framför allt de problem som renskötselrätten och hänsyn till samekulturen medför för näringslivet på renskötselområdet.

I vart fall lär det tidigare diskuterade tillträdet till den s.k. ILO-konventionen om ursprungsfolk och stamfolk i självstyrande länder, med dess starka skydd för samiska markrättigheter, inte komma i fråga. Den har visserligen införlivats med norsk rätt men framstår som oförenlig med den svenska regeringens nuvarande inställning. Det saknas därför anledning att gå in på konventionens innehåll. Som utvecklas i det följande måste dock hänsyn i varje fall tas till det egendomsskydd som renskötselrätten redan har enligt grundlagen.[4]

Renskötselrätten är en särskild rätt till fastighet som rör nyttjandet av renskötselområdet i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och (delvis) Dalarnas län. Den avviker dock på åtskilliga sätt också från ordinär nyttjanderätt. Den som är av samisk härkomst har rätt att använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar enligt vad som närmare anges i RNL (1 § 1 st.) — framför allt till renbete, jakt, fiske och visst skogsfång. Renskötselrätten gäller på obegränsad tid, inte enligt avtal med fastighetsägaren utan på grund av urminnes hävd (1 § 2 st. RNL). Rätten är ouppsägbar och kan inte överlåtas (fast den kan upphävas genom regeringsbeslut; se 26 § RNL). Den utövas av samer, såsom medlemmar i samebyar, inom renskötselområdet. Samebyarna är en särskild form av juridiska personer, vilka företräder medlemmarna i frågor rörande renskötselrätt och deras gemensamma intressen inom rennäringen i övrigt. Reglerna om deras verksamhet liknar dem om ekonomiska föreningar, dock med vissa avvikelser. Rätten att upplåta rättighet som ingår i renskötselrätten är begränsad (31–34 §§).

Renskötselrätten kan på detta vis sägas inta en ställning mellan äganderätt och nyttjanderätt. I motsats till dessa rättigheter kan den inte inskrivas enligt reglerna i jordabalken. Den kan dock anmärkas i fastighetsregistret om marken har varit tidigare kronomark, detta för att den ska kunna bevakas (23 § förordningen 2000:308 om fastighetsregister). För att kunna lämna uppgift om vilka fastigheter som på grund av ändringar i RNL kan komma att bli berörda av den utvidgade renskötselrätten även efter försäljning från staten ska viss information redovisas i registret. I dess kartdel redovisas i vissa fall rengärden. Det är då fråga om åretruntmarker (3 § 1 p. RNL). Såvitt framgår av bestämmelserna

[3] Renmarkskommittén skulle enligt direktiven behandla dessa frågor, men den avvecklades innan man hann ta itu med problemen. Vissa sakrättsliga frågor har diskuterats av Bertil Bengtsson, Sakrätt och renskötselrätt, i Festskrift till Göran Millqvist (2019) s. 139 ff.

[4] Se NJA 1981 s. 1.

får sådana anteckningar inga omedelbara rättsverkningar. Inga anteckningar synes ha föreskrivits om områden där bara vinterbete är tillåtet (3 § 2 p. RNL).

I övrigt ger JB eller FBL som sagt ingen ledning för hur renskötselrätten ska hanteras. Genom dess speciella grund — urminnes hävd, inget avtal — blir förhållandet till markägaren helt annorlunda än vad som gäller för andra särskilda rättigheter. Det blir inte tal om kontraktsbrott; skadestånd kan visserligen förekomma när skada vållas av någondera parten, men det blir aldrig fråga om hävning eller uppsägning. I vissa fall kunde man tänka sig en analogisk tillämpning av regler om nyttjanderätt, men detta saknar stöd i såväl lagmotiv som känd rättspraxis. Snarare kan renskötselrättens ställning påminna om fastighetsbildningsservitut, särskilt genom att den består oavsett inskrivning också vid överlåtelser av fastigheten.

Någon ledning kan grundlagen ge, närmast regeln om egendomsskydd.[5] Den innebär att sameby eller dess medlemmar inte kan tvingas avstå från rättighet som ingår i renskötselrätten eller tåla inskränkning i den markanvändning som rätten innebär utom när det krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen (2 kap. 15 § 1 st. regeringsformen; RF). Ingrepp av detta slag lär i regel berättiga till ersättning enligt vad som sägs i 2 kap. 15 § 2 st. RF. Som framgår av fortsättningen får detta skydd betydelse i flera olika situationer, där det inte blir fråga om tillämpning av vanliga skadeståndsregler.

När det gäller RNL:s bestämmelser om renskötselrätt kan redan 1 § sättas i fråga. I andra meningen sägs att renskötselrätten ”tillkommer den samiska befolkningen”. Uttrycket har väckt åtskillig diskussion.[6] Det kunde tyda på att renskötsel skulle vara en rätt för hela det samiska folket; det skulle rätteligen vara detta folk som är part vid tvister om renskötselrätten och eventuella avtal om sådan rätt. Det torde emellertid stå klart att lagstiftaren inte haft några sådana avsikter. Det är fråga om ett — tämligen misslyckat — försök att formulera den rätt till renskötsel som HD diskuterat i NJA 1981 s. 1. HD godtog aldrig samesidans alternativa försök att konstruera renskötselrätten som en kollektiv rättighet för alla samer. Av RNL:s bestämmelser framgår vidare att det är samebyarna som är part på samesidan när fråga uppkommer om förhållandet till exempelvis fastighetsägaren, verksamhetsutövare eller innehavare av särskild rätt till den brukade fastigheten. Någon renskötsel tillkommer inte de samer som inte är medlemmar i en sameby. Den rätt som den samiska befolkningen har enligt RNL är snarare en monopolrätt till rennäring (jfr 2 kap. 17 § 2 st. RF). Det finns inga skäl att här utveckla de komplikationer som skulle uppstå om ordalagen i 1 § RNL skulle bli avgörande. Här bör en lagändring ske vid första tillfälle (jfr avsnitt 11 nedan).

[5] Bestämmelsen i 2 kap. 17 § RF om samernas näringsrätt anger inget om hur skyddet närmare är utformat. Jfr Bengtsson, Grundlagsskydd för egendom och näringsverksamhet (2024) s. 68.

[6] Se särskilt Christina Allard, a.a. s. 297 ff.

Även om JB inte reglerar renskötselrätten förekommer en rad kapitel som kunde tänkas ha betydelse för dess ställning, närmast genom analog tillämpning: 1 kap. om fastighet och dess gränser, 2 kap. om tillbehör till fastighet, 3 kap. om rättsförhållanden mellan grannar och 7 kap. med allmänna bestämmelser om bl.a. nyttjanderätt. Däremot är det klart att 4 kap. — om köp, byte och gåva — inte kan tillämpas på renskötselrätten, som inte kan överlåtas (vilket dock inte hindrar att reglerna om renskötselrätt ibland påverkar avtalsförhållandet). Av liknande skäl blir inte 5 kap., om verkan av klander m.m., tillämpligt; inte heller panträtt, eftersom rätten inte kan pantsättas. Också 8–12 kap. saknar tillämplighet, eftersom renskötselrätten inte liksom arrende- och hyresrätt upplåtes genom avtal och mot vederlag. Reglerna om tomträtt (13 kap.), servitut (14 kap.) och rätt till elektrisk kraft (15 kap.) gäller speciella avtal av annan typ. Ibland brukar dock renskötselrätten betecknas som ett slags servitut; en likhet är att rättsförhållandet gäller på obegränsad tid, men rätten gäller inte till förmån för någon härskande fastighet, och analogier är inte särskilt närliggande. Inte heller 16–24 kap. har något intresse i sammanhanget, eftersom inskrivning av renskötselrätten inte är möjlig.

Vad beträffar fastighetsbildningslagen, blir inte heller den tillämplig på renskötselrätten, som ju inte är anknuten till det fastighetsrättsliga systemet. Expropriationslagen tillämpas inte direkt på renskötselrätten, frånsett sådan självständig rättighetsexpropriation som avses i 1 kap. 5 § ExprL (se 29 § RNL). RNL:s bestämmelser om rättens upphörande hänvisar dock till expropriationsregler.

Det kan på detta vis uppkomma en rad problem rörande renskötselrätten som inte är lagreglerade. Vissa av dem ska diskuteras i fortsättningen. Det kan visserligen sägas att också den nuvarande begränsade regleringen av renskötselrättens ställning fungerar, men man kan knappast påstå att den fungerar bra. Åtskilliga konflikter mellan samer och andra sammanhänger med att varje part har sin egen tolkning om vad renskötselrätten egentligen innebär.[7]

2 Avtal om renskötselrätten

Till en början bör något sägas om möjligheten att *avtala* om renskötselrätten. Som redan nämnts är möjligheten att upplåta rättighet som ingår i renskötselrätten begränsad. Det gäller också avtal mellan sameby (eller bymedlem) å ena sidan och fastighetsägaren eller innehavare av särskild rätt — t.ex. arrenderätt — å andra sidan. Förbudet träf-

[7] Sedan Renmarkskommittén måst avbryta sitt arbete lade ordföranden och sekretariatet fram ett utkast till ny renskötsellagstiftning, avsett att utgöra ett underlag för en sådan lagstiftning. Här ska inte detta utkast diskuteras; det är ovisst om statsmakterna alls inriktar sig på en reform av denna räckvidd, och till stor del skulle den sannolikt bygga på andra principer och värderingar än vad som legat bakom utkastet. I den mån några lagregler föreslås i det följande är det huvudsakligen bara fråga om försök att förtydliga nuvarande rättsläge eller att anpassa reglerna till JB:s eller FBL:s system.

far emellertid bara upplåtelser. Det står klart att en sameby eller bymedlem kan träffa avtal som *utvidgar* renskötselrätten med markägaren eller innehavare av särskild rätt till fastigheten. Varken RNL eller dess motiv berör denna möjlighet, frånsett regler om indelning i byområde — något som ska bestämmas av Sametinget.

En sameby eller dess medlem bör sålunda kunna avtala med fastighetsägare utanför renskötselområdet om rätt till renbete där. Det blir då fråga om en sorts nyttjanderätt, närmast som ett slags arrende. Vilka regler som gäller vid sådana utvidgningar av renskötselrätten är dock i stort sett oklart.

En fråga är om upplåtelseförbudet inte bara omfattar sådana inslag i renskötselrätten som nämns i RNL utan också vissa andra rättigheter som knappast har större betydelse för samebyarna men anses följa av praxis: rätt till husbehovstäkt av t.ex. grus eller sten, slåtter och bete av andra än renar, t.ex. getter. De har ofta något samband med renskötseln. Ett mera omfattande bruk av utomstående kan dock framstå som ett intrång i varje fall i enskilda markägares bruk av fastigheten. Tveksamt är också i vad mån upplåtelse av sådana byggnader som samebyn får uppföra enligt RNL, såsom renvaktarstugor och annan bebyggelse som behövs för renskötseln, faller under förbudet (jfr 16 § RNL). Lagtexten kan tyda på något sådant, fast man kan invända att utomståendes användning av byggnaden inte avser något bruk som kan anses ingå i renskötseln; att länsstyrelsen skulle sköta dessa upplåtelser verkar knappast motiverat.[8]

En annan typ av avtal som berör renskötselrätten är när samebyn i förhållande till markägaren eller innehavare av särskild rätt lovar att inskränka rörelsen på ett visst område eller i visst hänseende, t.ex. att inte utnyttja ett område som flyttväg eller renhage — eventuellt mot visst vederlag. Avtalet utgör ingen upplåtelse av något inslag i renskötselrätten och faller inte under lagtexten i 31 § RNL, men det berörs av motiven till RNL: Samebyn skulle i princip sakna rätt att disponera över renskötselrätten. Ett skäl för att vidga möjligheterna till ett expropriativt ingrepp sägs sålunda vara att ”de renskötande samerna enligt renbeteslagen inte har rätt att överlåta sin rätt eller upplåta rättighet som ingår i renskötselrätten och inte heller med bindande verkan kan träffa avtal om att avstå från rätten till renskötsel”. Jordbruksutskottet hänvisade till detta uttalande rörande samma fråga.[9] Inställningen var sålunda att samebyn varken enligt då gällande rätt eller enligt den föreslagna RNL kunde inskränka sin näringsverksamhet på detta vis — i vart fall inte utan myndighets samtycke, varvid man närmast synes ha tänkt på regeringsbeslut om renskötselrättens upphävande enligt 26 § RNL.

[8] Jfr Bengtsson i Festskrift till Göran Millqvist s. 147.
[9] Jfr prop. 1971:51 s. 128 och 267, JoU 1971:37 s. 43 och 44.

Det bör framhållas att ett sådant avtal inte, vare sig då eller nu, medför en nyttjanderätt enligt JB; det är fråga om en förpliktelse att underlåta visst bruk — en sorts negativ bruksrätt, något som kan vara ett servitut om avtalet träffas mellan två fastighetsägare.[10] I det aktuella fallet saknas en tjänande fastighet — avtalet sluts ju mellan två rättighetshavare till samma område. En negativ bruksrätt av detta slag utgör ingen sakrätt; frågan är emellertid om avtalet ändå är bindande, obligationsrättsligt sett.

Oavsett vad man menade om detta vid RNL:s tillkomst har läget i viss mån förändrats sedan dess.[11] Till en början har renskötselrätten numera erkänts som en form av grundlagsskyddad egendom, grundad inte på lag utan på urminnes hävd; det stämmer illa med en så begränsad möjlighet att avtala om rätten (jfr NJA 1981 s. 1 och 1 § RNL).[12] Även i övrigt har utvecklingen gått mot att vidga samernas rätt att bestämma över sina egna angelägenheter, något som bl.a. skett när Sametinget år 2006 fick ökade befogenheter att besluta om frågor om rennäringen och andra samiska intressen.[13] I praktiken förekommer också avtal av det angivna slaget, särskilt i samband med att en verksamhet påbörjas på samebyns område; avtalens giltighet synes också ha erkänts från lagstiftarens sida.[14] Det står klart att de kan fylla ett behov när det gäller samordning av olika verksamheter på renskötselområdet. Att det skulle krävas ett regeringsbeslut för att sådana enkla överenskommelser ska bli gällande vore knappast rimligt. Det följande utgår från att ett sådant avtal om negativ bruksrätt åtminstone i princip är bindande mellan parterna.

Vad som kan vålla tvekan är dock frågan hur långt ett sådant avtal kan gå. Kan samebyn på detta vis definitivt avstå från renskötselrätt, t.ex. när en gruva startas på byområdet? Tanken tycks vara svårförenlig med lagstiftarens inställning vid RNL:s tillkomst, liksom med den internationella tendensen att bevara urbefolkningens kultur.[15] Det kan naturligtvis sägas att för en regering som inriktar sig på en exploatering av nordliga områden kan det verka önskvärt att samebyar frivilligt avstår från sina markrättigheter; men frågan är om detta räcker som skäl för en sådan omsvängning av lagstiftningens inställning. Vill man däremot bevara renskötselrätten som en form av markanvändning kan det vara anledning att kontrollera avtal av denna typ. Redan nu lär finnas en möjlighet att åberopa 36 § avtalslagen om avtalet skulle innebära en

[10] Se härom Sten Hillert, Servitut – förmån och last, en studie över servitutsfigurens funktion och avgränsning, särskilt dess förhållande till nyttjanderätt (1960) s. 115 ff. och Bertil Bengtsson, Richard Hager och Anders Victorin, Hyra och annan nyttjanderätt till fast egendom, (uppl. 10, 2022) avsnitt 1.1.

[11] Se härom Malin Brännström och Christina Allard, Samebyars avtalsrätt — en replik, i SvJT 2019 s. 165. Se däremot Eivind Torp, Samebyars avtalsrätt, i SvJT 2018 s. 749.

[12] Jfr Bertil Bengtsson i Festskrift till Göran Millqvist s. 147 med hänvisningar.

[13] Jfr prop. 2005/06:86 s. 35 ff.

[14] Se prop. 1992/93:32 s. 95 f.

[15] Jfr Zack Norén, Avtalsbundenhet och oskälighet, i SvJT 2025 s. 253.

oskälig begränsning av samebyns rätt. En annan möjlighet kunde vara att föreskriva en maximitid för avtalens giltighet, på liknande sätt som skett beträffande bl.a. nyttjanderätter (se 7 kap. 5 § JB).

3 Tillämpning av JB på renskötselrätten?

Det kan vara lämpligt att vid en fortsatt diskussion om lagstiftning på området utgå från JB:s reglering av äganderätt och vanlig nyttjanderätt. Härvid är att märka att renskötselrätten som nämnt inte kan överlåtas och inte heller bli föremål för inskrivning; regler som gäller verkan av överlåtelse av fastighet och av inskrivning saknar därför tillämpning, fast analogier från JB och annan fastighetsrättslig lagstiftning kan diskuteras.

I *1 kap. JB* finns vissa allmänna regler om fastighet och dess gränser. Bland annat sägs att jorden är indelad i fastigheter (1 §). Denna indelning har inget att göra med indelningen i samebyområden, vilka inte avgränsas på samma sätt som de fastigheter som områdena omfattar. Vidare anges hur fastighetsgränserna bestäms i olika fall. Motsvarande bestämmelser saknas beträffande byområden, vilka inte bestäms genom en lantmäteriförrättning utan av Sametinget, som här uppträder som myndighet; indelningen ska göras så att områdena blir lämpade för sitt ändamål med hänsyn till betestillgång och övriga omständigheter (7 § RNL), en synpunkt som saknar motsvarighet när det gäller fastighetsgränser. Det är i varje fall fråga om en form av fastighetsreglering där inte fastighetsbildningslagen blir tillämplig.[16]

Det är tveksamt om RNL:s regler om indelning av byområden är förenliga med grundlagens egendomsskydd; ett beslut enligt 7 § kan innebära att en sameby tvingas avstå mark utan kompensation, vilket inte stämmer med 2 kap. 15 § 2 st. RF. Frågan tycks inte ha bekymrat lagstiftaren, som sannolikt ansett renskötselrätten så speciell att den inte behövde följa vanliga fastighetsrättsliga principer; vid tiden för RNL:s tillkomst gällde ju 1809 års RF. Över huvud taget är förhållandet till grundlagsregeln oklart; bl.a. den olyckliga bestämmelsen i 1 § att renskötselrätten tillkommer den samiska befolkningen ställer till problem.[17] Är det fråga om en kollektiv rätt kan en överföring av ett byområde till en annan sameby i varje fall inte anses stridande mot egendomsskyddet.[18] RegR synes ha godtagit regeln i ett fall (RÅ 2001 not. 183), där dock frågan knappast ställdes på sin spets. Tar man RF och Europakonventionens egendomsskydd på allvar utgör överföringen en

[16] Ett beslut av Sametinget om fastställande av gränser mellan Grans, Malå, Marskaure, Ran och Svaipa samebyars vinterbetesmarker har till stor del grundats på lämplighetsöverväganden — man har velat tillgodose de olika byarnas behov av bete — men bedömningen utgår från byarnas sedvanerättsliga bruk.

[17] Se Christina Allard, a.a. s. 305 ff. Se vidare 11 nedan.

[18] Se det s.k. Sörkaitumfallet (Christina Allard, a.a. s. 303), där kammarrätten åberopat som stöd för regeln att RNL förklarar renskötselrätten som en rätt för hela den samiska befolkningen, en ståndpunkt som Christina Allard på goda grunder kritiserar. Se även Bertil Bengtsson, 21 uppsatser – skadestånd och försäkring, grundlag, fastighetsrätt och miljö, ur domarens synvinkel (2003) s. 280 och 282.

kränkning av samebyns egendom som kan grunda ersättning, närmast enligt principerna i 10 § FBL, att betalas av den som övertagit marken.

I *2 kap. JB* behandlas tillbehör till fastighet. Här kan nämnas att RNL innehåller regler om vissa byggnader och anläggningar som får anses som tillbehör till renskötselrätten — arbetshage, stängsel, renslakteri och annan anläggning samt renvaktarstuga, kåta, förvaringsbod eller annan mindre byggnad, allt under förutsättning att anläggningen eller byggnaden behövs för renskötseln. Sameby eller medlem i sameby får anses som ägare till sådana anläggningar eller byggnader. Det är alltså inte fråga om tillbehör till fastighet utan till särskild rätt. Rätten till anläggningen eller byggnaden består även när fastigheten överlåts. Om något godtrosförvärv för den nye ägaren blir inte fråga. JB:s bestämmelser är inte tillämpliga på situationen. Inskrivning av renskötselrätten är ju över huvud taget inte möjlig, och överlåtarens eventuella lagfart saknar betydelse i sammanhanget.

Reglerna om rättsförhållanden mellan grannar i *3 kap. JB* kan enligt sin lydelse tillämpas också på förhållandet mellan sameby och andra som brukar samma eller angränsande mark: Envar ska vid nyttjande av sin eller annans fasta egendom ta skälig hänsyn till omgivningen. Framför allt får de betydelse för skadeståndsansvaret mellan sådana brukare. Förutsättningarna för ansvar är emellertid oklara; sannolikt omfattar skadeståndet i grannförhållanden ren förmögenhetsskada, och sannolikt innebär det inte något strikt ansvar, men varken motiv eller rättspraxis ger något säkert besked.[19] I varje fall finns goda skäl att betrakta samebyn som granne i förhållande till fastighetsägaren, och då är den naturliga regeln ett ansvar för bristande hänsyn enligt JB. Något stöd för ett strikt ansvar är svårt att finna (frånsett i vissa oklara utläggningar i motiven till ändringar i RNL år 1994, se avsnitt 11 nedan). Å andra sidan kan man inte — som invänts från näringslivets sida[20] — anse ett hänsynsansvar för andra brukare av fastigheten som ett avsteg från gällande rätt; ägaren och samebyn är jämställda när det gäller egendomsskydd,[21] och det saknas skäl — även bortsett från urfolksrätten — att på detta sätt diskriminera samebyn när det gäller skadestånd. (Se vidare avsnitt 6 nedan.)

[19] Jfr Bertil Bengtsson, Miljöskadestånd och grannansvar (2023) s. 112 ff. med hänvisningar.

[20] Enligt ett förslag i departementspromemorian Ds 2009:40 skulle regler införas om att den som utövar renskötselrätt å ena sidan samt markägare och innehavare av särskild rätt å andra sidan ska visa skälig hänsyn till varandra (13 och 14 §§ i lagförslaget). Sannolikt var meningen att också överträdelse av hänsynsregeln skulle medföra skadeståndsansvar mot motparten. En liknande regel förekom för övrigt i SOU 2001:101 (3 kap. 2 § lagen om renskötselrätt). — Förslagen kritiserades skarpt från markägarhåll och från näringslivets sida — de ansågs leda till en rättighetsförskjutning som var oförenlig med grundlagens egendomsskydd. Ingetdera förslaget ledde till lagstiftning. — Att en ömsesidig hänsynsregel mötte sådant motstånd kan ha berott på att äganderätten ansetts utgöra mera skyddsvärd egendom än renskötselrätten, något som dock saknar stöd i 2 kap. 15 § RF; när HD i skattefjällsmålet uttalade att renskötselrätten var skyddad enligt regeringsformen byggde det på att den var likställd med äganderätten.

[21] Se NJA 1981 s. 1 om samebyns grundlagsskydd.

Någon direkt tillämpning av reglerna i *4 kap. JB* blir inte aktuell, eftersom renskötselrätten som sagt inte får överlåtas. Renskötselrätten kan emellertid få betydelse vid fastighetsköp om den innebär ett hinder för fastighetens bruk i något särskilt avseende — inte att fastigheten hör till renskötselområdet, något som en köpare får antas ha räknat med vid dessa transaktioner, utan snarare att renskötseln tar viss mark i anspråk mera intensivt, t.ex. som flyttväg. Det kan hindra den användning av marken som köparen räknat med. I sådana fall lär 4 kap. 17 § JB bli tillämplig. Köparen har alltså rätt till avdrag på köpeskillingen, i vissa fall hävning samt skadestånd. Situationen påminner om när en särskild rätt enligt JB besvärar den överlåtna fastigheten (jfr nedan om 7 kap. JB). Den kräver knappast någon lagändring.

Som nämnt lär det inte heller uppkomma några klandersituationer eller några panträttsfrågor för renskötselrättens del. *5 och 6 kap. JB* kan därför förbigås.

Större intresse har *7 kap. JB*. Som framgår av 1 § reglerar det inte renskötselrätt, bara särskilda rättigheter som uppkommer genom avtal (inbegripet skogsavverkningsrätt, täktupplåtelser och naturvårdsavtal; se 7 kap. 3 §). Man kan tänka sig att dessa regler skulle bli analogiskt tillämpliga på renskötselrätten.

I kapitlet behandlas vissa situationer där nyttjanderätter av annat slag kommer i konflikt med äganderätt eller annan särskild rätt. Enligt RNL kan visserligen inte rättigheter upplåtas som ingår i renskötselrätten, men som nämnt bör avtal om negativ bruksrätt kunna träffas med ägaren eller andra rättighetshavare.

Upplåtelser — även av jakt- och fiskerätt — kan vidare ske av Girjas sameby (och sannolikt andra samebyar med motsvarande förhållanden) enligt NJA 2020 s. 3. Vad som gäller här är dock omstritt (se avsnitt 9 nedan).

I varje fall lär inget hindra att en sameby, eller kanske en medlem i sameby, träffar avtal om att *utvidga* renbetesområdet. Sådana upplåtelser torde falla under JB:s regler, analogt tillämpade; i vart fall blir inte RNL tillämplig. Detsamma gäller om en sameby eller medlem avtalar med fastighetsägaren om uppförande av en anläggning för renskötseln eller en renvaktarstuga. Det blir då närmast fråga om ett anläggningsarrende eller någon gång bostadsarrende (förutsatt att ett vederlag utgår).

4 Särskilt om 7 kap. JB

Vid en genomgång av 7 kap. kan konstateras följande.

I *7 kap. 4 §* finns regler om *maximitid för nyttjanderätt*. De är som sagt inte tillämpliga på renskötselrätt, som gäller på obegränsad tid. Den kan bara upphävas genom regeringsbeslut (26 § RNL), närmast genom ett ingrepp av expropriativ typ, där expropriationsregler i stort sett blir tillämpliga (29 §; jfr dock att även ”olägenhet” ersätts enligt 28 §, vad

det nu kan betyda).[22] Regeln om maximitid saknar därför betydelse för vanlig renskötselrätt. Den kan däremot tänkas bli analogt tillämplig beträffande de förut nämnda upplåtelserna av negativ bruksrätt. Att renskötselrätten alltid skulle återupplivas på det upplåtna området efter 50 år kan dock verka som en säregen ordning; exempelvis vid upplåtelse för gruvdrift lär ett återupptagande av renskötseln på samma mark verka tämligen meningslöst. Kanske räcker det med att villkoren för upplåtelsen ska omförhandlas efter denna tid; om parterna inte kommer överens skulle samebyn kunna kräva att domstol fastställer vederlag och övriga villkor. Men i varje fall kräver detta ny lagstiftning. I alla händelser kan dessa upplåtelser inte antas gälla hur länge som helst; det skulle strida mot en väsentlig nyttjanderättslig princip.

När det gäller upplåtelser genom länsstyrelsen eller av Girjas innebär det mindre problem att tillämpa 7 kap. 4 § analogt. Den upplåtna rätten är ju ingen egentlig renskötselrätt och lär sakna dess speciella skydd. Det nära sambandet med renskötselrätten kan dock vara ett skäl mot att rätten skulle analogivis tidsbegränsas på samma sätt som en vanlig nyttjanderätt. Däremot finns skäl att vid kommande lagstiftning överväga en maximitid också för dessa upplåtelser.

Vad beträffar renskötselrättens ställning vid *överlåtelse av fastigheten* står det klart att den består under alla förhållanden, oavsett vad JB stadgar om särskilda rätters ställning. Den grundar ju sig inte på avtal utan på urminnes hävd. Skyldigheten att göra skriftligt förbehåll för upplåten rätt (7 kap. 11 §) gäller inte beträffande renskötselrätten, inte heller när jakt- eller fiskerätt upplåtits av länsstyrelsen; en annan sak är att ett sådant förbehåll kan vara lämpligt för att klargöra rättsläget. I varje fall upphör inte renskötselrätten om förbehåll underlåtes.

Arrende och hyresrätt består också vid skriftligt avtal om tillträde skett (7 kap. 13 §), men renskötselrätten har starkare skydd än så; det spelar ingen roll om rätten framgår av någon sorts skriftlig överenskommelse eller om renskötseln ska ses som något slags tillträde av fastigheten. Om inskrivning är inte fråga (jfr 7 kap. 10 § och 14 § 1 st.) En anteckning i fastighetsregistret har intresse för förvärvare av fastigheten men saknar betydelse för renskötselrättens bestånd. Om renskötselrätten försvårar förvärvarens avsedda bruk av fastigheten i mera väsentlig utsträckning (en flyttväg kan t.ex. omöjliggöra den avsedda användningen) kan fel i fastigheten anses föreligga; såtillvida kan ett förbehåll få betydelse.

Vid överlåtelsen kvarstår vidare särskild rätt om förvärvaren är i ond tro (7 kap. 14 §); annars upphör den. Inte heller denna regel kan rimligen anses tillämplig på renskötselrätt på fastigheten — denna rätt består som sagt oavsett förbehåll i avtalet och oavsett ond tro. Att anse den upphöra på samma sätt som andra nyttjanderätter skulle helt strida mot principerna bakom RNL. För övrigt får en köpare av fastighet i renskötselområdet alltid räkna med att renskötselrätt föreligger.

[22] Se härom avsnitt 7 nedan.

Inskrivning av renskötselrätt är som sagt inte möjlig. Den registrering som förekommer (se avsnitt 5) fyller andra funktioner. Exekutiv försäljning lär inte beröra renskötselrätt (7 kap. 16 §).

Konkurrerar flera särskilda rättigheter blir enligt JB tidsföljden eller omständigheterna i övrigt avgörande (7 kap. 22 §). Det gäller dock bara om rättigheterna är likvärdiga — renskötselrätten, som ju inte berörs av vanliga nyttjanderätter, torde i princip ta över. Den lär för övrigt normalt ha tillkommit före andra särskilda rättigheter till fastigheten. Däremot är det tänkbart att paragrafen tillämpas analogt om flera jakt- eller fiskerätter eller flera andra nyttjanderätter kommit att upplåtas av länsstyrelsen enligt RNL:s regler. Det är då fråga om likvärdiga rättigheter, och något lämpligare sätt att reglera företrädet mellan dem synes inte förekomma.[23] Upplåtelse av negativ bruksrätt, som grundas på renskötselrätten, kan inte anses likställd med vanliga nyttjanderätter. Som framgått innebär den inte att renskötselrätt övergår till annan — den utgör en rätt av annat slag som inte kan få sakrättsligt skydd. Om någon konkurrens mellan olika rättigheter lär inte bli fråga.

Om ändring sker i fastighetsindelningen så att en fastighet delas, ska nyttjanderätt gälla i var och en av de nya fastigheterna, såvida inte nyttjanderätten är begränsad till visst område; då upphör rätten i resten av fastigheten (7 kap. 27 §). Renskötselrätten får däremot antas bestå oberoende av fastighetsindelningen.

I övrigt torde JB sakna egentlig betydelse för renskötselrättens ställning, även om regleringen av servitut (14 kap.) har sitt intresse. Som förut framhållits har fastighetsbildningsservitut viss likhet med renskötselrätt. En sådan rätt är dock lättare att förändra eller upphäva med stöd av 7 kap. FBL; det krävs inget regeringsbeslut. Man kunde tänka sig att reglerna om kontraktsbrott enligt 14 kap. 7 eller 8 §§ kunde tillämpas analogt. Det skulle bl.a. innebära att samebyn eller markägaren skulle bli skadeståndsskyldig så snart någondera överskred sin rätt. Detta torde dock vara en för sträng regel. Visserligen är det oklart vad som idag gäller för skadestånd i dessa situationer — sannolikt förutsätter ansvaret bristande hänsyn — men något strikt ansvar motsvarande servitutsregeln kan inte antas gälla. (Jfr nedan avsnitt 6.)

FBL bygger på det ordinära fastighetsrättsliga regelsystemet. Vissa bestämmelser, framför allt om fastighetsreglering, kunde framstå som lämpliga lösningar också för renskötselrättens del — framför allt när samebyars byområden omfördelas. Villkoren för fastighetsbildning passar däremot inte riktigt vid bildandet av nya samebyar, en situation som dock inte blivit aktuell i modern tid.

ExprL är inte tillämplig på renskötselrätten, frånsett sådan självständig rättighetsexpropriation som avses i 1 kap. 5 § ExprL (se 29 § RNL). RNL:s bestämmelser om rättens upphörande hänvisar dock till expropriationsregler, fast ersättningsreglerna är något fördelaktigare för

[23] Detsamma torde gälla om Girjas (eller likställda samebyar) upplåtit flera likvärdiga rättigheter.

samerna — också ”olägenhet” ersätts, vilket torde innebära att ersättningen omfattar också vissa ideella skadeverkningar (se 28 § RNL).

5 Lantmäteriets och länsstyrelsernas registreringar

RNL:s bestämmelser om samernas rätt till marken avser som nämnt bara vissa frågor. I övrigt råder mestadels oklarhet. Av denna översikt framgår att situationer där renskötselrätten kommer i konflikt med äganderätt eller annan särskild rätt har sina motsvarigheter i JB:s eller FBL:s regler, men att de lösningar dessa ger mera sällan är lämpliga eller ens möjliga att tillämpa analogt på renskötselrätten. En fråga blir då om man ändå bör försöka införliva regler om renskötselrätten med JB och annan fastighetsrättslig lagstiftning. På detta vis skulle man i alla fall underlätta en samordning med den ordinära fastighetsrätten.

I fastighetsregistret förekommer i varje fall vissa anteckningar som rör renskötselrätten. Enligt 23 § förordningen (2000:308) om fastighetsregister ska, om en fastighet som är belägen i de norrländska länen eller i Älvdalens kommun i Dalarnas län omfattar mark som vid utgången av 1992 tillhörde staten, uppgift om detta föras in under övriga förhållanden (en rubrik under 21 §); dock endast om någon annan än staten beviljats lagfart för fastigheten. En sådan anteckning ger, enligt vad som sägs i Lantmäteriets Handbok Fastighetsregistrering, en ”väsentlig fastän ofullständig bild” av om marken får användas för renskötsel även under sommarhalvåret. Vad som skedde 1992 var att Domänverkets verksamhet bolagiserades, varför den som förvärvat eller avsåg att förvärva en fastighet i lappmarkerna nedanför odlingsgränsen kunde ha intresse att veta om fastigheten tidigare tillhört staten. I handboken framhålls att man vill bibehålla samerna vid deras mera långtgående rätt även vid avyttring från staten av mark inom renbetesmarkerna.[24] Uttalandet kunde tyda på att en fastighetsägare i god tro annars inte skulle behöva respektera en renskötselrätt på fastigheten, något som dock saknar stöd i lagstiftningen i övrigt; det vore som sagt föga rimligt och stridande mot RNL:s grundläggande principer om renskötselrätten skulle upphöra när en anteckning om den skulle saknas i fastighetsregistret (se avsnitt 4 ovan). I handboken framhålls också att en anteckning om att mark tillhört staten före 1992 bara har värde som information och inte ska tolkas så att renskötselrätten gäller — något som ytterligare talar mot att en utebliven anteckning skulle ha sådana rättsverkningar. Det kan tilläggas att eftersom anteckningen görs först när en enskild beviljats lagfart på fastigheten, anteckningen inte blir aktuell inför förvärvet av fastigheten. Möjligen är tanken att förvärvaren ändå måste räkna med att norrländsk mark kan vara belastad med renskötselrätt.

Under alla omständigheter framstår registreringen som ofullständig, något som minskar dess värde. Den klargör inte hur renskötselrätten

[24] Se om det sagda Lantmäteriets Handbok Fastighetsregistrering (FR 2025-07-31) bilaga 4.

utövas i den aktuella fastigheten. Det är tydligt att de anteckningar som för närvarande görs i registret inte ger något besked om vad belastningen genom renskötselrätten innebär. För en förvärvare kan det vara viktigt att veta närmare om hur samebyn utnyttjar byområdet, t.ex. om var flyttvägarna går och om eventuella anläggningar som kan störa annan verksamhet på området. Det skulle då behövas utförliga registeruppgifter om byområdet. En betydande utvidgning av registret skulle krävas. Det skulle rimligen vara samebyns sak att bidra med dessa kompletterande uppgifter.

Det kan tilläggas att länsstyrelserna vid upplåtelse av jakt- och fiskerätt inte bestämmer det område där rätten får utövas med användning av fastighetsregistret; jakt tillåtes inom särskilda jaktområden och fiske tillåtes i viss sjö eller visst vattendrag.

I alla händelser står det klart att renskötselrätten inte kan helt föras in i det fastighetsrättsliga systemet. Vare sig samebyindelningen skulle införlivas eller ej kan den inte behandlas som en avtalad särskild rättighet. Att ta in en rättighet med dessa särdrag i systemet skulle innebära en så pass radikal ändring att den måste grundas på mycket angelägna allmänna intressen. Det är svårt att se att reformen skulle kunna motiveras på detta vis. Den skulle kräva så mycket kostnader och arbete att det inte skulle uppväga de vinster den skulle medföra från administrativ synpunkt.

Man kan ändå diskutera vad som skulle bli följden av otillräckliga eller direkt felaktiga uppgifter till registret. Att det skulle gå ut över renskötseln — förvärvaren skulle inte behöva respektera renskötselrätten på området — kunde verka tilltalande från näringslivets synpunkt, men en så vittgående konsekvens vore knappast rimlig; det skulle som sagt strida mot en grundläggande tanke bakom samelagstiftningen om renskötselrätten skulle ha en så osäker ställning. Däremot kunde uppgiften medföra att förvärvaren skulle kunna behandla belastningen som ett fel i fastigheten, vilket kunde medföra avdrag i köpeskillingen eller rentav skadestånd. En sådan påföljd framstår dock som möjlig redan enligt nuvarande regler (se ovan avsnitt 3). I fråga om konkurrensen mellan särskilda rättigheter i fastigheten torde ett registreringskrav inte få någon betydelse — lika litet som nu skulle renskötseln få vika för andra nyttjanderätter eller för servitut. På sin höjd skulle de få utövas samtidigt med renskötselrätten. Allt som allt skulle en registrering knappast få en så viktig funktion att den motiverar ens en så pass begränsad omläggning av registersystemet som här angetts.

6 Förhållandet till andra verksamheter på samebyns område

En särskild fråga är vilka regler som gäller mellan samebyn och ett företag som är verksamma på samma mark. Den har tagits upp både i RNL:s motiv och i motiven till 1994 års ändringar i lagen. Resonemangen utgår från bestämmelsen i 30 § RNL att den som inom året-runtmarkerna äger eller brukar mark där renskötsel bedrivs inte får vid

användningen av marken vidta åtgärder som medför avsevärd olägenhet för renskötseln i annan mån än vad som följer av förordnande om upphävande av renskötseln. Man har emellertid inte velat inskränka skadeståndsansvaret till fall där denna regel åsidosatts.

Uttalandena visar emellertid en anmärkningsvärd osäkerhet. En återkommande synpunkt är att förhållandena kan växla så att en gemensam skadeståndsregel inte kan uppställas för alla tänkbara fall. I RNL:s motiv var man rentav inne på att stadga ett ömsesidigt strikt ansvar i förhållandet mellan fastighetsägaren och samebyn (en ovanlig regel, som dock förekommer vid tomträtt och servitut; se 13 kap. 8 § och 14 kap. 7 § JB). Man avstod dock på grund av svårigheterna att avgränsa och precisera en sådan regel.[25] I 1994 års betänkande framhölls vidare att det förelåg ett icke lagreglerat skadeståndsansvar för markägaren på grund av åtgärder som skadade renskötseln. Resultatet blev emellertid att lagstiftaren inte alls reglerade ansvaret mellan parterna — det var för svårt att precisera en sådan regel.[26] Beträffande ansvar för samesidan förekom dock en bestämmelse, som inte talade om skadestånd men som kan synas ge viss ledning när annan brukare vållas skada. I 65 § 1 st. RNL sägs sålunda att vid renskötselns utövande ska hänsyn tas till andra intressen. I 2 och 3 st. ges vissa allmänt hållna föreskrifter om vad som ska iakttas vid renskötsel. Bl.a. ska renarna såvitt möjligt hindras från att komma utanför samebyns område eller annars vålla skada eller olägenhet, flyttning av renarna ska ske i samlade flockar och väg tas där minsta skada vållas.

Det är förvånande att man inte i detta läge kom fram till en reglering av det ömsesidiga ansvaret — antingen en vanlig culparegel eller kanske snarare en hänsynsregel av grannelagsrättslig typ. Starka skäl talar emellertid för att en sådan regel gäller i brist på lagstiftning i frågan.[27] Ett strikt ansvar, som förekommer bl.a. i den något liknande situationen vid överträdelse av servitut (14 kap. 7 § JB), skulle som nämnt gå för långt; som framhållits vid remissbehandling av tidigare förslag skulle det innebära att en mängd naturliga åtgärder vid utövande av markägarens eller samebyns verksamheter riskerar att medföra skadeståndsskyldighet. Ett krav på skälig hänsyn innebär ett mer nyanserat ansvar som är bättre anpassat efter förhållandena på renskötselområdet. Ansvaret bör omfatta inte bara person- och sakskada utan också ren förmögenhetsskada — det är ju den typiska skadan vid intrång i annans verksamhet.

7 Ersättning för upphävd renskötselrätt

Beträffande ersättning för renskötselrättens upphörande bör framhållas att rättigheten som nämnt är en form av egendom och följaktligen

[25] Se prop. 1971:51 s. 156.
[26] Se närmare resonemanget i prop. 1992/93:32 s. 96 ff. och 106 ff.
[27] Se härom Bertil Bengtsson, Miljöskadestånd och grannansvar s. 129 ff., där även vissa senare, icke genomförda förslag diskuteras.

ska ”full ersättning” utgå (2 kap. 15 § RF). Att detta inte framgår av RNL:s motiv är inte så konstigt; det var först i och med skattefjällsdomen (NJA 1981 s. 1) som det klargjordes att renskötselrätten grundas på urminnes hävd och skyddas av grundlagen.[28] Lagtexten hänvisar ju också till expropriationsregler på denna punkt.

Genom att inte bara skada utan också ”olägenhet” ska ersättas kan RNL synas avse ideell skada, närmast på den samiska kulturen. På denna punkt finns dock knappast stöd i motiven, som tyder på att ersättningen för olägenhet närmast tar sikte på olägenheter för renskötseln utanför renbetesfjällen och nedanför odlingsgränsen.[29] Å andra sidan talar ExprL bara om ”skada” som i övrigt uppkommer för ägaren (4 kap. 1 § 1 st.); att olikheten behållits i RNL efter flera lagändringar kan tyda på att RNL faktiskt skulle vara generösare än ExprL på denna punkt.

I varje fall har regeln om full ersättning haft svårt att slå igenom. Att vägra ersättning för skada som drabbar sameby genom järnvägsbygge eller dragning av kraftledning — något som förekommit i äldre praxis — är i alla händelser svårförenligt med både RF och ExprL. Det är oklart vad som kan ha motiverat ett sådant undantag från annars gällande ersättningsregler. Att vägra ersättning på grund av att intrånget haft ringa omfattning — något som tydligen förekommit i vart fall i lantmäteriets praxis — har inte heller stöd i gällande rätt.[30] I båda fallen har ett större eller mindre utrymme tvångsvis övertagits av det allmänna.

Vad angår påslaget enligt 4 kap. 1 § 2 st. ExprL är det tämligen osäkert vad lagstiftaren år 2010 egentligen avsåg när det gäller ersättning enligt RNL. När påslaget ansetts utgå vid viss rådighetsinskränkning,[31] skulle det dock vara konstigt om inte den utvidgade ersättningen också avsett ingrepp som faktiskt berövar samebyn möjligheter att använda mark eller passera med renar. Intrångsersättning bör utgå med påslag enligt 4 kap. 1 § 2 st.[32] Till detta kommer ersättning för övrig skada (4 kap. 1 § 1 st. sista meningen), t.ex. kostnader som intrånget medför för samebyn.

Däremot är det inte så lätt att hitta stöd för att ersättning ska utgå för ideella värden vid ingrepp i renskötselrätten. Det kan emellertid sägas att den samiska kulturen uppenbarligen har ideella inslag, och en skada på kulturen kan antas dessutom ha vissa — ofta svårbedömda — ekonomiska konsekvenser.

[28] I förarbetena till 1886 års renbeteslag förekommer dock uttalanden om att samernas rätt krävde samma skydd som äganderätten; jfr NJA 1981 s. 221 f. med hänvisningar, men i senare lagmotiv tycks ett sådant grundlagsskydd inte ha konstaterats.
[29] SOU 1968:16 s. 73 ff.
[30] Här kan hänvisas till optokabelmålet, NJA 2007 s. 695. Dessa frågor har behandlats utförligt av doktoranden vid Luleå tekniska universitet Berit Söderfalk i en ännu så länge opublicerad uppsats.
[31] Se bl.a. prop. 2009/10:162 s. 73.
[32] Se Bertil Bengtsson, Grundlagsskydd för egendom och näringsverksamhet s. 67.

Samebyns ansvar i andra fall för skada orsakad av ren regleras i 90 § RNL. Det är närmast fråga om ett strikt ansvar för sameby som haft renar i trakten, vilket dock faller bort om det visas att skadan inte orsakats av byns renar. Det strikta ansvaret kan tyckas strängt men ansluter sig ganska väl till vad som annars gäller i fråga om markskador orsakade av tamdjur.[33]

8 Besittning till renskötselmark

Här har inte berörts vad man kallar statisk sakrätt.[34] En fråga blir då vad renskötselrätten innebär för samebyns besittning och vad som utgör besittningsintrång för samebyn.

Det är tydligt att besittningsskyddet för renskötselsrätten i varje fall är begränsat. Att rätten förekommer på ett område innebär inte att själva området skulle anses vara i samebyns besittning — däremot egendom på området som tillhör byn eller dess medlemmar, inte bara renar utan också byggnader och anläggningar, även om de för tillfället står tomma. Sådana straffbara handlingar som hemfridsbrott blir möjligen aktuella kring renvaktarstugor, där dock den skyddade tomten kan vara mindre än kring andra bostäder, och liknande inskränkningar kan antas gälla i fråga om tagande av olovlig väg. Olaga intrång kan förekomma kring renslakterier och andra anläggningar för renskötseln samt i renhagar.

Vad som egentligen är besittning till fast egendom är emellertid en ganska oklar fråga.[35] För fjällmarkens del kan diskuteras, om sådan ödemark kan vara i statlig besittning redan på grund av att staten betraktas som ägare — har staten något som motsvarar ett besittningsskydd i förhållande till renskötande samer eller turistande allmänhet? När det gäller allemansrätt kan antas att allmänheten i vissa avseenden kan ta sig större friheter än på privata fastigheter; i vart fall lär det inte bli tal om något hemfridsintresse i fjällmarken. Rätten att tälta på samma plats torde gälla något längre tid, liksom också rätten att på annat sätt utnyttja marken för turism.

Också renskötselrätten innebär att det är tillåtet att röra sig på annans mark, även om det är i någon mån störande för markägaren och andra som vistas där. Men möjligheterna är mer begränsade: För att accepteras ska störningarna troligen ha ett samband med renskötseln, och samtidigt gäller ett krav på hänsyn. Kommer man utanför renskötselområdet lär det vara den vanliga allemansrätten som tillämpas, och då är det tveksamt om man alls kan åberopa att intrånget är ett led i renskötseln.

[33] Se 47 § lagen (1933:169) om ägofred.
[34] Se härom närmare Bertil Bengtsson i Festskrift till Göran Millqvist s. 139 ff.
[35] Se härom Bertil Bengtsson i 14 uppsatser 1983–1991 – ersättningsrätt, kontraktsrätt, fastighetsrätt, offentlig rätt och processrätt (1992) s. 187 ff.

9 Problem med 31 § RNL

Det finns skäl att särskilt uppmärksamma den fråga som idag är särskilt kontroversiell inom den samiska fastighetsrätten.

Enligt Girjasdomen (NJA 2020 s. 3) har Girjas sameby i strid med 31 § RNL rätt att upplåta jakt- och fiskerätt, en bedömning vilken föranlett flera andra samebyar att föra talan mot staten om en motsvarande rättighet. Frågan om upplåtelserätten är kontroversiell och har medfört en delvis upprörd diskussion i massmedia. Den var ett väsentligt skäl att tillsätta Renmarkskommittén år 2021 och torde ha varit ett likaså väsentligt skäl att återkalla utredningsuppdraget år 2024, sedan kommittén tycktes vara inne på lösningar som utvidgade Girjasregeln till att gälla i flertalet samebyar. Kommitténs omfattande rättshistoriska undersökningar tydde på att rättsläget i varje fall i Norrbotten och Västerbotten i stort sett liknade läget i Girjas och därför motiverade liknande regler. (Se delbetänkandet SOU 2023:46.) Åtminstone för den borgerliga regeringen torde detta ha framstått som oacceptabelt och kan väntas så småningom leda till en ny utredning med nya direktiv. Det synes emellertid inte vara lätt att komma till ett väsentligen annorlunda resultat med en liknande metod som Renmarkskommittén använde. Renskötselrätten med dess åtföljande rättigheter är ju grundlagsskyddad, och en förändring går därför inte att genomföra med vanlig lagstiftning.

I de pågående tvisterna om upplåtelserätt i olika samebyar har staten nu, i motsats till i Girjasmålet, åberopat att upplåtelseförbudet i 31 § RNL ska tillämpas oavsett om jakt- och fiskerätten kan anses tillkomma samebyarna. Godtas den invändningen behöver inte staten tillgripa expropriation. Det är samma ståndpunkt som staten intog i skattefjällsmålet, där HD:s majoritet med ganska utförlig motivering ansåg förbudet inte innebära någon diskriminering av samebyarna; några förarbeten eller prejudikat har inte åberopats. Frågan är om ståndpunkten kan vidhållas med hänsyn till utvecklingen efter skattefjällsdomen, bl.a. införlivandet med Europakonventionen med dess diskrimineringsförbud och krav på respekt för egendomsrätten, och utvecklingen rörande urfolksrättigheter.[36]

Staten har som skäl för sin ändrade ståndpunkt åberopat flera olika grunder, delvis liknande dem som HD anförde i skattefjällsmålet som skäl för att RNL:s regel godtogs. Bl.a. har framhållits att den första renbeteslagen — 1886 års lag — liksom RNL till stor del inneburit en positiv särbehandling av samerna, som fått särskilda befogenheter och ett särskilt skydd, varvid deras rättigheter över vidsträckta områden i statens ägo lagfästs.[37] Mot detta kan invändas att dels deras rättigheter till stor del stämt med vad som redan tillkommit dem på grund av urmin-

[36] Jfr Bertil Bengtsson, Skattefjällsdomens återverkningar på dagens rättsläge i SvJT 2025 s. 1003.
[37] Se NJA 1981 s. 247.

nes hävd eller sedvana, dels upplåtelseförbudet inte haft något samband med några andra förmåner som lagstiftaren gett samerna; det utgör ingen konsekvens av ett gynnande i andra avseenden. Över huvud taget ger inte diskrimineringsregeln i 2 kap. 12 § RF något stöd för en sådan allsidig bedömning av den diskriminerade partens rättsställning i stort.[38]

Staten har också gjort gällande att förbudet påkallats av angelägna allmänna intressen, men inte heller detta nämns i 2 kap. 12 § RF som skäl för att åsidosätta regeln; för övrigt kan diskuteras om en misstanke att en minoritetsgrupp avser att på något sätt ordna sin verksamhet i enlighet med sina egna intressen räcker till för att motivera ett ingrepp i gruppens egendomsrätt. Åberopas proportionalitetssynpunkter, kan invändas att kravet att ingreppet ska vara nödvändigt för att uppnå det avsedda målet inte är uppfyllt; det finns mindre ingripande alternativ, t.ex. en kontroll över de villkor som en sameby kan tänkas uppställa.[39]

Staten har här tonat ned betydelsen av samebyarnas urminnes hävd och gjort gällande att enligt skattefjällsdomen rennäringslagstiftningen var tillämplig också på rättigheter uppkomna på denna grund. Det bör emellertid framhållas att enligt HD:s domskäl urminnes hävd rentav skulle kunnat medföra *äganderätt* för en sameby om frågan uppkommit i nordligare delar av Sverige (alltså just där samebyar för närvarande tvistar med staten om upplåtelserätten).[40] Beträffande RNL:s räckvidd kan vidare framhållas, att — vid sidan av hänvisningar till RNL:s regler om jakt och fiske — både jaktlagens och fiskelagens övergångsregler föreskriver att jakt- och fiskerätt grundad på urminnes hävd fortfarande gäller, ett förhållande som inte den senare utvecklingen lär ändra på.[41] Varken skattefjällsdomen eller gällande lagstiftning lär därför innebära att RNL exklusivt skulle reglera samebyarnas jakt- och fiskerätt.

Sammanfattningsvis kan sägas att det är mycket tveksamt om skälen för statens ändrade ståndpunkt räcker till för att motivera ett diskriminerande upplåtelseförbud.

Skulle HD inte godta statens uppfattning på denna punkt torde staten behöva ta till expropriation för att behålla lösningen i 31 § RNL; något annat sätt att ta ifrån samebyarna deras upplåtelserätt är svårt att finna. Staten får lösa in samebyns upplåtelserätt i alla de fall där den

[38] Inte heller den motsvarande regeln i artikel 14 Europakonventionen synes ge utrymme för att man på grund av en sådan allmän värdering av en parts rättsställning ska acceptera en diskriminerande lagstiftning.

[39] Än mindre vikt kan fästas vid statens invändning att miljöskäl talade för förbudet; den ömtåliga fjällnaturen skulle skyddas. Det är svårt att förstå att en tillströmning av jägare och sportfiskare i fjällmarken skulle innebära några fördelar för miljön i jämförelse med samernas markanvändning.

[40] I domen betonas på åtskilliga ställen att förhållandena i Jämtland varit annorlunda än norrut. Se t.ex. NJA 1981 s. 190 f., 196, 201 och 227. — Se även Bertil Bengtsson i SvJT 2025 s. 1002.

[41] Se om detta jaktlagen (1987:259), övergångsreglerna p. 4 (jfr 10 § 3 st.), och fiskelagen (1993:787), övergångsreglerna p. 2 (jfr 3 § 5 st.).

tycks gälla. Rätten skulle alltså exproprieras till förmån för det allmänna, dock utan att inkomsterna från upplåtelserna skulle tas i anspråk — något som inte ens synes ha diskuterats. Det skulle alltså inte bli fråga om ett totalt övertagande av jakt- och fiskerätten.

En expropriation av detta slag lär kräva ett tillägg i ändamålsreglerna i 2 kap. ExprL. Både syftet — att underlätta allmänhetens möjlighet till jakt och fiske — och föremålet för expropriationen, alltså en upplåtelserätt, är svåra att förena med lagens regelsystem. Möjligen kan 2 kap. 9 § ExprL — alltså rörande expropriation bl.a. för mark för friluftsliv — åberopas, men då får paragrafen tolkas extensivt, till nackdel för den enskilde. Det stämmer mindre väl med tanken bakom uppräkningen av expropriationsändamål i 2 kap.

Att enbart en befogenhet utan åtföljande ekonomiska rättigheter på detta vis exproprieras saknar såvitt känt motsvarighet i tidigare praxis. Expropriationsersättningen måste medföra åtskilliga problem. Vidare blir frågan vilka rättigheter expropriationen ska omfatta. Staten har anledning att expropriera den motsvarande upplåtelserätt som kan tänkas föreligga för andra samebyar med liknande förhållanden som i Girjas; men var ska gränsen dras för expropriationen? Och kan man expropriera en befogenhet som inte är klart utredd och — såvitt framgår — egentligen inte erkänns av den exproprierande regeringen? Det är i vart fall inte fråga om någon olaglig verksamhet som regeringen ingriper mot.

Dessutom medför en expropriation beträffande vissa samebyar att diskrimineringsfrågan återigen uppkommer. Det är också här fråga om ett ingrepp som riktar sig mot en minoritetsgrupp. Har förbudet enligt 31 § ansetts diskriminerande ligger det nära till hands att anse också ett expropriationsbeslut enbart rörande vissa samebyar som en otillåten särbehandling. Man får då bestämma kretsen av exproprierade på annat vis, t.ex. att man exproprierar all jakträtts- och fiskerättsupplåtelse i fjällmarken eller på renskötselområdet. Men i så fall får man med en rad rättigheter för markägare som inte på något sätt visat benägenhet att begränsa sina upplåtelser. Det är naturligtvis ingen lyckad lösning — den kommer att väcka protester i vida kretsar som på goda grunder ansett sig stå utanför rådande konflikter om upplåtelserätten.

Om lagstiftaren tillgriper expropriation, uppkommer på detta vis en rad svårbedömda frågor delvis av politisk art. Man kan inte ta ifrån samebyarnas deras grundlagsskyddade upplåtelserätt genom att bara ändra RNL. I vart fall har det tydligen framstått som principiellt viktigt för nuvarande regering att hindra samebyarna från att förfoga över sin jakt- och fiskerätt. Det skulle utgöra ett sådant angeläget allmänt intresse som krävs för expropriation.

10 Renskötselrätt och miljön

Något bör sägas om en särskild fråga som mera sällan diskuteras: renskötselrättens förhållande till miljöreglerna, särskilt MB. I allmänhet står samerna på samma sida som miljömyndigheterna: på båda håll betonar man biologisk mångfald och motsätter sig exploatering i industrins och näringslivets intresse. Det har knappast höjt deras popularitet hos regering och näringsliv. Någon gång har man tagit upp de problem för miljön som en överbetning innebär. På senare år har emellertid snarare betonats renskötselns skonsamhet mot miljön jämfört med annat bruk av fjällmarken.

De allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. MB gäller också för renskötseln. Av betydelse blir väl framför allt försiktighetsprincipen i 2 kap. 3 § MB. I övrigt bör åtminstone lokaliseringsregeln i 2 kap. 6 § MB beaktas, fast samebyn inte lär ha så många möjliga lokaliseringar att välja mellan för sin renskötsel; valet bestäms i första hand av markförhållandena och väderleken.[42] Skadeståndsreglerna i 32 kap. MB blir nog sällan aktuella; samebyarna bedriver knappast någon miljöfarlig eller störande verksamhet av betydelse. I RNL har emellertid tagits in en särskild bestämmelse om rennäringens bedrivande i 65 a §: ”Rennäringen ska bedrivas med bevarande av naturbetesmarkernas långsiktiga produktionsförmåga så att dessa ger en uthålligt god avkastning samtidigt som den biologiska mångfalden behålls.” Viktiga är också de följande reglerna om renräkning och länsstyrelsens kontroll över renantalet (66–72 §§) och terrängkörningslagen (1975:1313), som visserligen tillåter samernas terrängkörning med motorfordon i större utsträckning än för allmänheten i övrigt men som innehåller väsentliga begränsningar.

Allmänt kan sägas att miljöskador genom renskötselrättens utövande får praktisk betydelse bara i vissa fall som huvudsakligen gäller markskador.

11 Lagstiftning i övrigt?

Det är tydligt att RNL innehåller en del mindre lämpliga eller i vart fall oklara regler, vilka vållar åtskilliga problem vid tillämpningen. Det kan vara en anledning att se över lagens innehåll. Emellertid har de försök som Renmarkskommittén gjorde att åstadkomma en ny lag stoppats av regeringen. Det är ovisst vad eventuella nya utredningsdirektiv kommer att innehålla. Med regeringens nuvarande inställning till samernas rättigheter har man emellertid knappast anledning att vänta att sådana direktiv skulle avse att förstärka samernas och samebyarnas ställning, utan på sin höjd att förtydliga RNL på vissa punkter. Här ska avslutningsvis nämnas några sådana förtydliganden som skulle få fastighetsrättslig betydelse och i varje fall kan förtjäna en diskussion.

Vad först angår *1 och 2 §§* är dessa inledande paragrafer som sagt något missvisande. Det är naturligt att lagen liksom nu börjar med att

[42] MB:s tillämpning på renskötseln behandlas utförligt av Christina Allard, a.a. avsnitt 8 och 9.

slå fast vissa huvuddrag hos samernas rätt. Rubriken före 1 § talar om ”Renskötselrätt”. Den är inte helt lyckad, eftersom renskötselrätten behandlas också i åtskilliga senare avsnitt och 1 § har betydelse också för rennäringsrätten. Av paragrafen framgår också det monopol som samerna har på renbetet, omtalat i regeringsformens bestämmelse om näringsfrihet (2 kap. 17 § RF).

Som tidigare framhållits är det också mindre lyckat när renskötselrätten sägs tillkomma den samiska befolkningen, något som bara gäller rennäringsrätten — alltså en näringsrätt.

Även vid den närmare utformningen av lagtexten finns det skäl att skilja mellan renskötselrätt och rennäringsrätt. En sådan näringsrätt som rätten för samer att bedriva renbete lär knappast kunna grundas på urminnes hävd; det gäller bara renskötselrätt, som ju är en särskild form av nyttjanderätt.

Man skulle kunna inleda lagen så:

> 1 § Den som är av samisk härkomst (same) får enligt bestämmelserna i denna lag bedriva renbete som näring (rennäringsrätt) och använda mark och vatten som underhåll för sig och sina renar (renskötselrätt).

I 2 §, som för närvarande är upphävd, kan då tas in motsvarigheter till nuvarande 1 § 2 st. Om enskilda samer på grund av urminnes hävd anses kunna utöva renskötselrätt vid sidan av sameby bör bestämmelsen utgå; i annat fall bör slås fast att både rätten att bedriva renbete och renskötselrätten bara får bedrivas av medlemmar i sameby. Alltså:

> 2 § Renskötselrätten är grundad på urminnes hävd och gäller på obegränsad tid. (Rennäringsrätten och renskötselrätten får endast utövas av den som är medlem i sameby.)

Bestämmelserna i 3–5 §§ bör kunna behållas; det skulle visserligen vara välgörande med en förenkling, men den riskerar att medföra osäkerhet om området för renskötsel har förändrats, vilket väl inte är meningen. I varje fall bör renskötselområdet beskrivas på samma sätt som förut.

Också 6 § bör kunna behållas oavsett om renskötselrätt anses kunna utövas utanför sameby på grund av urminnes hävd.

7 § har tidigare berörts. Någon ändring i möjligheten att omfördela byområdena synes inte vara aktuell. Som tidigare nämnts bör emellertid ett tillägg göras. Reglerna om omfördelning genom Sametingets beslut synes ha tillkommit utan att frågor om egendomsskydd berördes. Tanken var sannolikt att ändringen i byområden är en intern samerättslig fråga där inte egendomsskydd i vanlig bemärkelse står på spel. Det är emellertid svårt att komma ifrån att genom en omfördelning en sameby kan utan eget samtycke gå miste om betesmark utan att någon ersättning för denna ekonomiska förlust föreskrives. Att beslutet fattas av Sametinget kan inte innebära att andra grundlagsregler om egen-

domsberövande genom ett myndighetsbeslut skulle gälla. En förutsättning för sådana beslut är att det föreligger angelägna allmänna intressen och att ersättning utgår (2 kap. 15 § RF). Med en välvillig tolkning kan 7 § 2 st. RNL uppfattas så att angelägna allmänna intressen ska föreligga för att indelningen ska ändras: Områdena ska bli lämpade för sitt ändamål, och det skulle vara ett samhällsintresse att marken blev använd på bästa sätt. Men i vart fall kan man inte bortse från grundlagens krav på ersättning till den som tvingas avstå sin egendom (2 kap. 15 § 2 st. RF). Likheten med fastighetsreglering med dess vinstfördelningsprincip medför visserligen att inte det är berättigat med ett sådant särskilt påslag på ersättningen som föreskrivs i 4 kap. 1 § 2 st. ExprL,[43] men en rätt till ersättning bör föreskrivas. En tänkbar formulering är:

> För område som genom omfördelning frångår en sameby ska ersättning (*alternativt*: vederlag) utgå i mark eller pengar.[44]

De stadganden där en lagstiftning därefter kan diskuteras är 15–22 §§, med deras delvis invecklade regler om renskötselrättens utövande. En förenkling kunde verka motiverad, men det är oklart vilka sakliga ändringar som kan accepteras.

En mera allmän fråga är om sådana begränsade rättigheter som rätten att utföra anläggning och byggnad inom byområdet, att avverka skog, att ta virke och bränsle samt att fälla träd ska behandlas på samma sätt som jakt- och fiskerätten. Det gäller här en rad särskilda rättigheter som är kopplade till samernas verksamhet och traditioner och som — utom rätten till slöjdvirke — har ett naturligt samband med renbetet. I motsats till jakten och fisket kan de dock knappast jämställas med markägarens egna rättigheter att förfoga över marken och upplåtas till utomstående. En renvaktarstuga, som får uppföras för renskötselns behov (16 § 2 st.), lär sålunda inte få uthyras till turister (däremot möjligen till andra renskötande samer). Såvitt framkommit saknas det anledning att behandla dessa rättigheter på annat sätt än nu, alltså som ett bihang till renbetesrätten. Detsamma gäller rätten till flyttning och flyttvägar enligt 23 och 24 §§.

Rätten till jakt och fiske har diskuterats ovan.

I avsnittet om renskötselrättens upphörande skulle kunna tas in en uttrycklig regel om att *uppsägning* av rätten inte är möjlig från vare sig fastighetsägaren eller samebyns sida. Det blir i så fall bara fråga om ett förtydligande; eftersom renskötselrätten inte beror av något avtal vare sig med markägaren eller någon annan borde det ändå stå klart att uppsägning med sedvanliga rättsföljder inte kan komma i fråga.

I detta sammanhang kan det vidare vara skäl att överväga en allmänt hållen regel om renskötselrättens förhållande till äganderätten till

[43] Jfr prop. 2009/10:162 s. 74 f.
[44] Jfr 5 kap. 2 § FBL; möjligheten att vederlag utgår i andel i gemensamt byområde, jfr 6 § 3 st. RNL, torde omfattas av begreppet ”mark”.

byområdet och andra särskilda rättigheter till fastighet som byområdet omfattar. Det är alltså närmast fråga om renskötselrättens sakrättsliga ställning. Som framgått ligger ju renskötselrätten utanför det gällande fastighetsrättsliga systemet; den berörs inte av vare sig JB eller FBL. Ingrepp av expropriativ natur får riktas särskilt mot renskötselrätten för att få rättsverkningar i förhållande till denna. En annan sak är att ägarens verksamhet och ett expropriationsföretag kan påverka renskötselrättens faktiska utövande (jfr nedan om 30 § RNL). Själva renskötselrätten förblir däremot densamma trots en sådan påverkan.

Någon ändring av renskötselrättens förhållande till allmän fastighetsrätt synes inte motiverad. Att tvinga in renskötselrätten i JB:s regelsystem skulle som sagt rubba grundvalarna för nuvarande ordning och medföra betydande praktiska svårigheter; såvitt känt har inte heller framförts önskemål om en så långtgående reform från något håll. Om nu en översyn sker av RNL, uppkommer emellertid frågan om inte lagen bör innehålla en bestämmelse som klargör rättsläget. I själva verket är det ganska anmärkningsvärt att en fastighetsrättslig särlagstiftning som RNL och dess föregångare i närmare 140 år har gällt utan att lagstiftaren har angett hur den förhåller sig till det fastighetsrättsliga regelsystemet. Att utforma en regel av detta slag innebär dock vissa problem; den får bara omfatta beslut som håller sig inom det fastighetsrättsliga systemet och inte ingriper i RNL:s ordning, oavsett vilken betydelse avtalet eller beslutet har för samebyns eller bymedlemmarnas faktiska användning av det berörda byområdet. Ett avtal som ska förändra renskötselrättens ställning måste slutas med sameby (eller samebymedlem, när det avser rätt enligt RNL för den enskilde medlemmen) och direkt gälla renskötselrätten.[45]

I så fall kan tilläggas en paragraf med förslagsvis följande lydelse:

(29 b §) Renskötselrätten påverkas inte av avtal eller av beslut av domstol eller myndighet i den mån avtalet eller beslutet avser äganderätt eller annan särskild rätt än renskötselrätt till fastighet som ingår i samebyns område. Om upphävande av renskötselrätten genom regeringsbeslut gäller (26) §.

Det är ändå naturligt att känna en viss tvekan inför en sådan preciserad formulering av renskötselrättens ställning: Bör verkligen en sådan regel gälla undantagslöst? Man kan i varje fall vänta sig invändningen, att nuvarande ordning fungerat trots att lagstiftning saknats om förhållandet till annan fastighetsrätt. Men det är svårt att bortse från att här föreligger en brist hos RNL — en lucka i lagen som knappast skulle godtagits om det gällt en annan lagstiftning om viss rätt till mark eller vatten. Ett förtydligande bör i varje fall kunna diskuteras.

30 § RNL behandlar förhållandet mellan å ena sidan markägare och innehavare av särskild rätt till fastigheten samt å andra sidan sameby

[45] Något hinder lär däremot inte möta att tillämpa JB:s regler analogt t.ex. på samebyns avtal om negativ bruksrätt eller om utvidgning av renskötselrätten, jfr avsnitt 3 ovan).

och dess medlemmar. Bestämmelsen förbjuder i princip åtgärder med marken som medför avsevärd olägenhet för renskötseln; undantag utgör expropriativt förordnande om upphävande av renskötsel samt markanvändning enligt detaljplan eller verksamheter vilkas tillåtlighet prövas i särskild ordning, t.ex. mineralbrytning. Överträdelse av förbudet medför enligt motiven skadeståndsansvar; om ansvaret förutsätter uppsåt eller oaktsamhet eller rentav är strikt framgår inte. Inte heller regleras vilka skyldigheter samebyn och dess medlemmar har mot markägaren och innehavare av särskild rätt. Som nämnt finns dock i 65 och 65 a §§ vissa regler om allmänna hänsyn vid renskötselns bedrivande.

Regleringen av markägarens skyldigheter har kritiserats på grund av sin oklarhet och svårigheten att förena den med renskötselrättens ställning som grundlagsskyddad civilrättslig rättighet. Varken de ursprungliga motiven till RNL eller 1994 års förarbeten ger något besked om det skadeståndsansvar som gäller vid samtidigt bruk av en fastighet i renskötselområdet. Som förut framhållits (se avsnitt 3 ovan) finns skäl att införa en regel som kräver skälig hänsyn till andra brukare. Överträdelse skulle medföra skadeståndsansvar.

Frågan blir då om 30 § alls ska behållas. Att en markägare skulle få vidta alla möjliga åtgärder som medför olägenhet för renskötseln, bara inte olägenheten kan betecknas som avsevärd, stämmer illa med kravet på skälig hänsyn och kan uppfattas som diskriminerande — motsvarande gäller inte för andra särskilda rättigheter som belastar en fastighet. Man kunde i stället tänka sig ett förbud mot åtgärder som medför *olägenhet av betydelse* för renskötseln. Ett motsvarande förbud skulle då också gälla beträffande samernas verksamhet på samma mark. Det är möjligt att kombinera sådant förbud med kravet på ömsesidig hänsyn, t.ex. genom följande regel:

(30 §) En markägare som brukar mark inom renskötselområdet och den som bedriver renskötsel där ska vid bruket av marken undvika åtgärder som medför olägenhet av betydelse för den andre brukaren och även i övrigt visa denne skälig hänsyn.

Den som försummar att iaktta vad som föreskrivs i första stycket ska ersätta personskada, sakskada och ren förmögenhetsskada som vållas den andre brukaren.

Vad som i första och andra stycket sägs om markägare gäller också den som brukar marken på grund av annan särskild rätt än renskötselrätt.

Enligt det nuvarande undantaget i 30 § 3 st. RNL hindrar inte förbudet att tillfoga motparten avsevärd olägenhet att mark används enligt detaljplan eller för företag vars tillåtlighet ska prövas i särskild ordning. Även under sådana förhållanden bör emellertid markanvändaren undvika att tillfoga motparten skada av betydelse och visa vederbörlig hänsyn, fast detta krav nu kan få en annan innebörd. Det verkar därför inte nödvändigt att ta med undantaget i den nya lagtexten.

Reglerna om upplåtelse av mark och vatten har nära samband med möjligheten att alls *avtala om renskötselrätten*. Som nämnt lär samebyn eller enskilda samer genom avtal kunna *utvidga* sin rätt, t.ex. genom att utsträcka den till nya områden eller överenskomma med markägaren att denne ska underlåta vissa åtgärder som försvårar renbetet, medan möjligheten att avtala om *inskränkning* i rätten är omstridd (se avsnitt 2 ovan).[46] Bland annat synes frågan i vad mån en sameby kan avtala om avstående av renskötsel vara kontroversiell bland samerna. Det kan finnas en viss risk för att samebyar i ett pressat läge gör olyckliga medgivanden av detta slag; här kan åberopas också att en sådan varaktig minskning av renskötselområdet skulle stå i strid med den utbredda uppfattningen om renskötselrätten som en kollektiv rätt för det samiska folket och även drabba också kommande generationer av samer. En tänkbar kompromiss kunde vara att kräva myndighets godkännande av vissa avtal på lång sikt — exempelvis av avtal som innebär upphörande eller inskränkning av renskötselrätten för en viss längre tid. I övrigt skulle samebyn kunna avtala fritt om renskötselrättens utövande. En sådan regel kan inte anses särskilt anmärkningsvärd; ett förbud mot långvariga avtal förekommer också rörande andra fastighetsrättsliga avtal (se 7 kap. 5 § JB) och kan inte anses diskriminerande mot samerna — den motiveras av renskötselrättens särdrag. Den godkännande myndigheten bör också tillvarata allmänna intressen vid sin bedömning. Länsstyrelsen synes vara ett lämpligt val.

Man kan alltså tänka sig följande bestämmelse:

(30 a §) Om en sameby avtalar om upphörande av renskötselrätt på byområdet eller om begränsning av denna rätt för en längre tid än fem år, gäller avtalet bara efter godkännande av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer. (Om upplåtelse av mark och vatten m.m. finns regler i 31–34 §§.)

Ett alternativ, som är lättare förenligt med reglerna i 31–34 §§, tar sikte enbart på begränsning av den mark som *används för renbet*e. Det är ju denna mark som är den väsentliga för samebyarnas verksamhet; jakten och fisket är viktiga men inte nödvändiga inslag i renskötselrätten. I så fall kan regeln gälla samtidigt som bestämmelserna i 31–34 §§. Alternativet skulle alltså lyda:

(30 a §) Om en sameby avtalar om upphörande av rätten till renbete på byområdet eller om begränsning av rätten för längre tid än fem år, gäller avtalet bara efter godkännande av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

Bestämmelserna om samebyns förvaltning saknar direkt betydelse för renskötselrättens ställning och ska inte beröras här.

[46] Jfr prop. 1992/93:32 s. 95 f.

Den senaste tidens debatt gör det emellertid osäkert, om man alls kan vänta sig att nuvarande regering ägnar sig åt den besvärliga uppgiften att lagstifta om renskötselrätten.[47] Möjligen undviker man sådana bekymmer genom att inrikta sig på en definitiv lösning av problemen: man avskaffar renskötselrätten — i varje fall på sikt. Men inte heller denna lösning är fri från komplikationer. Dels är som sagt renskötselrätten grundlagsskyddad såsom egendom; dels har också rennäringen ett — visserligen ganska oklart — grundlagsskydd såsom näringsrätt (se 2 kap. 17 § RF).[48] Till detta kommer skyddet för minoriteter och urfolk enligt internationella konventioner.[49] Allt detta kan ställa till ytterligare problem vid en mera ingripande lagstiftning om renskötselrätten.

[47] Direktiv för en utredning lär dock vara under arbete.
[48] Även om det särskilda skyddet för samernas ensamrätt till rennäring är bristfälligt lär samebyns näringsverksamhet skyddas av den allmänna regeln i 2 kap. 17 § 1 st. Jfr Bengtsson, Grundlagsskydd för egendom och näringsverksamhet kap. 5.
[49] Se också målsättningsregeln i 1 kap. 2 § 6 st. RF.